

Voorwoord

Het regulier onderwijs kent ze al langer, maar nu heeft ook het speciaal onderwijs zijn eigen kerndoelen. Ze bieden duidelijkheid over wat wij als samenleving vinden dat leerlingen in het speciaal onderwijs moeten leren. Ze bieden uw school richting bij het scheppen van een evenwichtig onderwijsaanbod. Daarin is veel aandacht voor Nederlands en rekenen. Maar leerlingen hebben ook sport en beweging en kunstzinnige oriëntatie nodig om zich voor te bereiden op vervolgonderwijs en een plek in de maatschappij. Ook die vakken komen dus terug in de kerndoelen. De kerndoelen voor het speciaal onderwijs sluiten aan bij de doelen voor het reguliere basisonderwijs. Het speciaal onderwijs heeft echter extra 'leergebiedoverstijgende kerndoelen'. Die extra doelen gaan bijvoorbeeld over 'leren leren' of het omgaan met klasgenootjes. Ze zijn onderdeel van de extra ondersteuning die het speciaal onderwijs aan leerlingen biedt. De kerndoelen in dit boekje gaan niet over het onderwijs aan zeer moeilijk lerende en meervoudig gehandicapte leerlingen. Dat onderwijs heeft zijn eigen boekje met kerndoelen. Voor slechtziende en blinde leerlingen zijn er bijvoorbeeld kerndoelen voor mobiliteit (stoklopen) en voor dove leerlingen zijn er kerndoelen voor Nederlandse gebarentaal. De kerndoelen voor het speciaal onderwijs zijn niet alleen uitgebreider, maar ook wat concreter dan die voor het reguliere basisonderwijs. Toch bieden ze scholen nog voldoende vrijheid om zelf keuzes te maken. Daardoor kan uw school aansluiten op het profiel en op de capaciteiten van uw leerlingen. Ik hoop dat de nieuwe kerndoelen u aanmoedigen en helpen om de kwaliteit van het onderwijs nog verder te verbeteren. Daarbij wens ik u heel veel succes.

Sharon A.M. Dijkma,
Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Inhoudsopgave

Voorwoord

Inhoudsopgave

Over clusters

Over de kerndoelen speciaal onderwijs

Leergebiedoverstijgende kerndoelen

Zintuiglijke en motorische ontwikkeling

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Leren leren

Omgaan met media en technologische hulpmiddelen

Ruimtelijke oriëntatie en mobiliteit

Praktische redzaamheid

Leergebiedspecifieke doelen

Nederlandse taal

Nederlandse gebarentaal

Engels

Friese taal

Rekenen en wiskunde

Oriëntatie op jezelf en de wereld

Kunstzinnige oriëntatie

Bewegingsonderwijs

Over clusters

Het speciaal onderwijs is onderverdeeld in totaal tien onderwijssoorten die zijn samengevoegd tot vier clusters:

Cluster 1

scholen voor visueel gehandicapte kinderen, of meervoudig gehandicapte kinderen met deze handicap.

Cluster 2

scholen voor dove kinderen, slechthorende kinderen en kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden, of meervoudig gehandicapte kinderen met één van deze handicaps.

Cluster 3

scholen voor lichamelijk gehandicapte kinderen, zeer moeilijk lerende kinderen en langdurig zieke kinderen met een lichamelijke handicap, of meervoudig gehandicapte kinderen met één van deze handicaps.

Cluster 4

scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen, langdurig zieke kinderen anders dan met een lichamelijke handicap en onderwijs aan kinderen in scholen verbonden aan pedagogische instituten.

Over de kerndoelen speciaal onderwijs

Onderwijs heeft drie belangrijke functies. Het helpt kinderen zich persoonlijk te ontwikkelen, het draagt maatschappelijke en culturele waarden over en het zorgt ervoor dat kinderen kunnen deelnemen in de samenleving. De overheid stelt kerndoelen vast waarin de belangrijkste dingen staan die kinderen moeten leren. Ze zijn bedoeld om ervoor te zorgen dat kinderen zich in hun schoolperiode blijven ontwikkelen. Ook garanderen ze een breed en gevarieerd onderwijsaanbod. Daarnaast dienen de kerndoelen als kader voor (publieke) verantwoording, er is beter vast te stellen of doelen worden bereikt. De kerndoelen zijn streefdoelen. Ze beschrijven wat de school leerlingen moet bijbrengen om zich verder te ontwikkelen in het vervolgonderwijs en te functioneren in de maatschappij. Daarbij bepalen scholen zelf hoe ze aan de kerndoelen werken.

Eerste kerndoelen speciaal onderwijs

Voor het eerst zijn er kerndoelen vastgesteld voor het speciaal onderwijs. De kerndoelen in dit boekje zijn bedoeld voor het onderwijs aan leerlingen in de basisschoolleeftijd met een enkelvoudige beperking en/of stoornis. Deze sluiten aan bij die voor het basisonderwijs. Voor zeer moeilijk lerende kinderen zijn er andere kerndoelen. Deze staan in het boekje 'Kerndoelen speciaal onderwijs voor zeer moeilijk lerende/meervoudig gehandicapte leerlingen'.

Brede vorming

Het speciaal onderwijs bevordert de brede vorming van kinderen. Het onderwijsaanbod richt zich op de emotionele en de verstandelijke ontwikkeling, het ontwikkelen van creativiteit, het verwerven van kennis en van sociale, culturele en lichamelijke vaardigheden. Het onderwijs gaat er ook vanuit dat de leerlingen opgroeien in een multiculturele samenleving.

Ruimte voor scholen

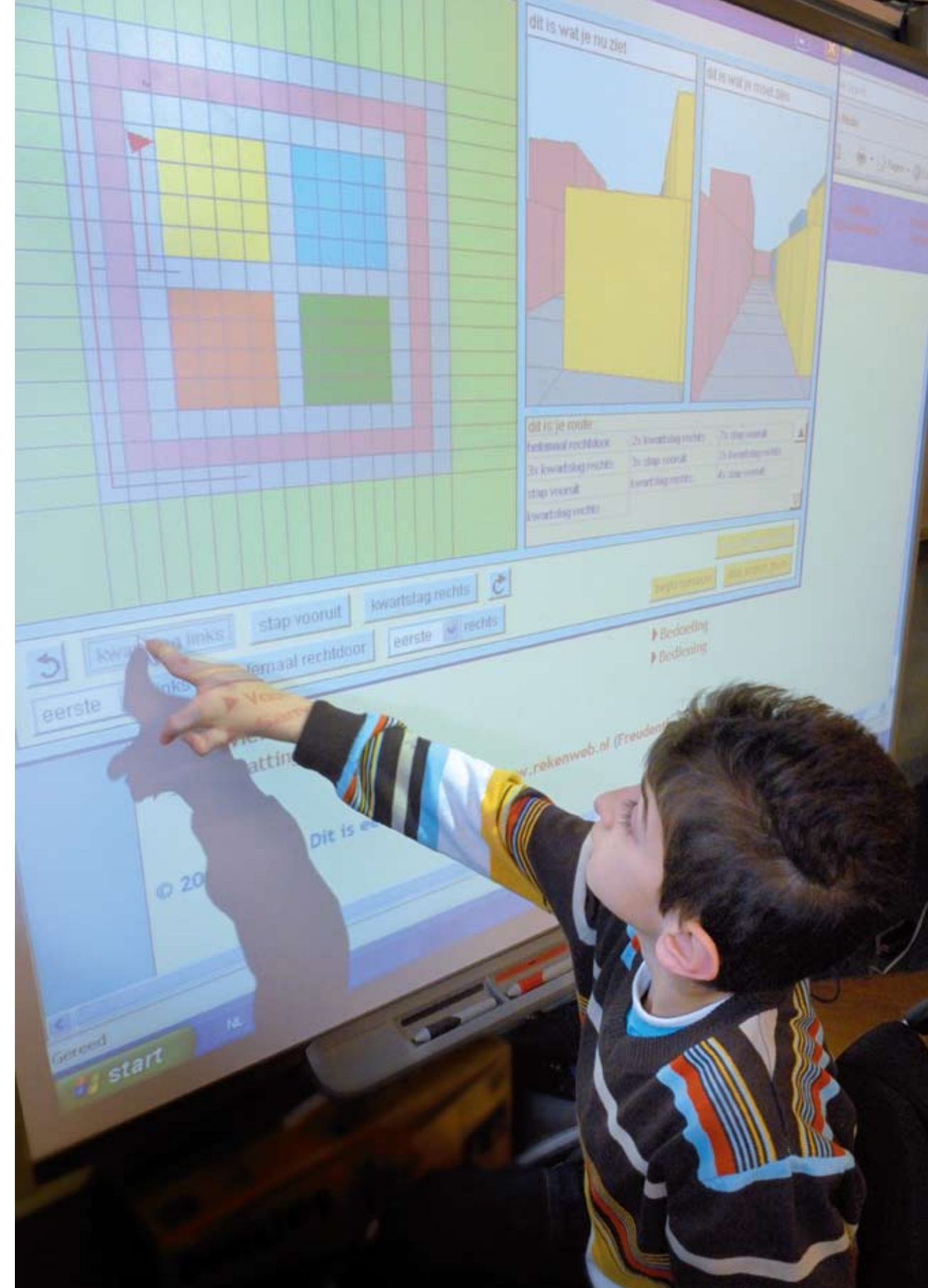
De kerndoelen zijn richtinggevend maar bieden scholen voldoende ruimte om in te spelen op de individuele mogelijkheden van de leerlingen en om

te gaan met hun beperkingen. Vanwege de grote verscheidenheid tussen leerlingen met een beperking is deze vrijheid noodzakelijk. Scholen bepalen daarom zelf hoe ze de inhoud ordenen, welke didactiek(en) ze volgen, welke leermiddelen ze kiezen, hoe ze het onderwijs vormgeven en of ze kiezen voor levensbeschouwelijk onderwijs. De school biedt onderwijs dat past bij de ontwikkelingsmogelijkheden van de leerlingen zodat zij een ononderbroken ontwikkeling kunnen doormaken.

Verdeling in leergebiedspecifiek en leergebiedoverstijgend

De kerndoelen speciaal onderwijs beschrijven wat de overheid vindt dat leerlingen minimaal moeten kennen en kunnen. Er is een onderscheid in leergebiedoverstijgende en leergebiedspecifieke kerndoelen. De leergebiedspecifieke kerndoelen zijn ingedeeld in Nederlandse taal, Engels, Friese taal, rekenen/wiskunde, oriëntatie op jezelf en de wereld, kunstzinnige oriëntatie en bewegingsonderwijs.

Daarnaast spelen de leergebiedoverstijgende kerndoelen een belangrijke rol. Het accent ligt hierbij op brede ontwikkeling. Waar mogelijk leveren ze onderwijs. Het gaat hier om zintuiglijke en motorische ontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling, leren leren en omgaan met media en technologische hulpmiddelen. Voor leerlingen met een visuele beperking, leerlingen met een lichamelijke beperking en langdurig zieke leerlingen komen daar nog ruimtelijke oriëntatie en mobiliteit en praktische redzaamheid bij.

Leergebied- overstijgende kerndoelen

In de leergebiedoverstijgende kerndoelen ligt het accent op brede ontwikkeling. De beperking en mogelijkheden van de individuele leerling geven specifieke accenten aan het leergebiedoverstijgende onderwijsaanbod.

Er zijn:

1. Kerndoelen gericht op de brede ontwikkelingsaspecten, zoals de zintuiglijke en motorische ontwikkeling en de sociale en emotionele ontwikkeling.
2. Kerndoelen die te maken hebben met het leren in de school. Het gaat dan om leren leren (leerhouding en leerstrategieën) en het leren hanteren van technologische media en hulpmiddelen.

Complexe problemen

Naast hun specifieke beperking hebben veel leerlingen te maken met complexe problemen. Het komt voor dat ze moeite hebben met leren leren of ze hebben belemmeringen op sociaal of emotioneel vlak. Dit is de reden dat leervoorwaardelijke aspecten een belangrijk onderdeel vormen van het onderwijsaanbod voor het speciaal onderwijs. Voor leerlingen met een zintuiglijke beperking zijn er aangepaste doelstellingen.

Ontwikkelen positief zelfbeeld

Een grote rol is toebedeeld aan de sociale en emotionele ontwikkeling, waaronder het ontwikkelen van een positief zelfbeeld. Het is belangrijk dat de leerlingen zich als autonome individuen kunnen ontwikkelen. Zij behouden de regie over hun eigen activiteiten, ook al is daar ondersteuning bij nodig. Ook moeten leerlingen leren omgaan met het vragen en accepteren van hulp.

Het is belangrijk om aandacht te besteden aan media en technologische hulpmiddelen omdat veel leerlingen deze nodig hebben om te kunnen leren, ontwikkelen en leven.

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

Het hebben van een visuele beperking heeft invloed op de persoonlijke ontwikkeling, vaak is er sprake van onzekerheid en weinig zelfvertrouwen. Ook maakt de beperking communiceren met anderen moeilijk. Voor de zintuiglijke ontwikkeling van slechtziende en braille leerlingen is het van belang om de waarneming via het zicht, het gehoor en aanraking te stimuleren en te trainen. En om hen te leren betekenis te geven aan die informatie.

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

De beperkingen op auditief gebied en in de taalontwikkeling hebben grote invloed op de persoonlijke ontwikkeling, vaak is er sprake van onzekerheid en weinig zelfvertrouwen. Ook maakt de beperking communiceren met anderen moeilijk

Voor leerlingen met een lichamelijke beperking en voor langdurig zieke leerlingen cluster 3

De beperking of ziekte bepaalt voor elke leerling de mogelijkheden van de zintuiglijke en motorische ontwikkeling. De leerlingen ervaren hun beperkingen, waarmee zij moeten leren omgaan. Door de grote individuele verschillen is vaak extra aandacht, ondersteuning en training nodig.

Zintuiglijke en motorische ontwikkeling

1. De leerlingen leren hun zintuiglijke en motorische mogelijkheden optimaliseren en geïntegreerd gebruiken en leren omgaan met hun beperkingen, hulpmiddelen en met de hulp van anderen.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Zelfbeeld

2. De leerlingen leren met gevoel voor zelfvertrouwen en zelfwaardering omgaan met de eigen mogelijkheden en grenzen en leren uiting geven aan eigen wensen, gevoelens en opvattingen.

Sociaal gedrag

3. De leerlingen leren naar algemeen geaccepteerde normen en waarden omgaan met anderen en leren samenwerken aan een gezamenlijke taak of gezamenlijk spel en leren omgaan met conflictsituaties.

Leren leren

4. De leerlingen leren belangstelling hebben voor de wereld om hen heen, ze leren deze gemotiveerd onderzoeken en daarin taken uitvoeren, waarbij ze gebruik maken van informatie, strategieën en vaardigheden en ze leren reflecteren op eigen handelen.

Omgaan met media en technologische hulpmiddelen

5. De leerlingen leren omgaan met media en technologische hulpmiddelen, waaronder hulpmiddelen en aanpassingen voor de beperking, die de redzaamheid vergroten.

Ruimtelijke oriëntatie en mobiliteit

Voor leerlingen met een visuele beperking (cluster 1), leerlingen met een lichamelijke beperking en langdurig zieke leerlingen (cluster 3)

6. De leerlingen leren zich in de ruimte (binnen en buiten) oriënteren en verplaatsen.

Praktische redzaamheid

7. De leerlingen leren hun dagelijkse activiteiten en behoeften zoveel mogelijk zelfstandig realiseren.

Leergebied- specifieke doelen

Leergebiedspecifieke doelen zijn ingedeeld in:

- Nederlandse taal
- Nederlandse gebarentaal
- Engels
- Friese taal
- Rekenen en wiskunde
- Oriëntatie op jezelf en wereld
- Kunstzinnige oriëntatie
- Bewegingsonderwijs

Nederlandse taal

Maatschappelijke en sociale functie

Onderwijs in de Nederlandse taal is van belang omdat taal een belangrijke rol speelt bij het leren van inhoud en vaardigheden bij alle leergebieden. Taalonderwijs heeft invloed op het succes dat leerlingen op school hebben en op hun plaats in de maatschappij. Het onderwijs in Nederlands als tweede taal heeft dat besef de laatste jaren sterk doen groeien.

Daarnaast heeft taal een sociale functie. Het ontwikkelen van taalvaardigheid is voor leerlingen belangrijk omdat ze die nu en straks in de maatschappij hard nodig hebben. Waar mogelijk gaat het onderwijs uit van communicatieve situaties. Bijvoorbeeld levensechte en boeiende leesteksten, gesprekken over onderwerpen die leerlingen bezig houden en echte correspondentie met leerlingen van andere scholen.

Voor leerlingen in het speciaal onderwijs vraagt het leren communiceren meestal extra aandacht. Afhankelijk van de beperking en/of stoornis zijn passende vormen van communicatie nodig, gericht op de specifieke situatie.

Taalvererving

Taalvererving en -onderwijs verlopen als het ware in cirkels. De inhoud is hetzelfde, maar de complexiteit en de mate waarin leerlingen de stof beheersen neemt toe. De vaardigheden die leerlingen zich eigen maken, zijn als volgt te typeren:

Kopiëren:	Zo letterlijk mogelijk de handeling nadoen (overschrijven van het bord bijvoorbeeld).
Beschrijven:	Op eigen wijze (in eigen woorden) toepassen van een vaardigheid (zoals verslag uitbrengen, informatie geven of vragen).
Structureren:	Op eigen manieren ordening aanbrengen.
Beoordelen:	Nadenken over mogelijkheden, evalueren.

Omdat het gaat om een combinatie van deze vaardigheden zijn die niet zonder meer tot formuleringen in kerndoelen te verwerken.

Kerndoelen Nederlands

Schriftelijke taalvaardigheid

Op school neemt de schriftelijke taalvaardigheid een belangrijke plaats in. Naast de techniek van lezen en schrijven is ook inzicht in de maatschappelijke functie ervan en een positieve houding onderdeel van 'geletterdheid'. Deze ontwikkeling begint eigenlijk al voor de basisschool, bij voorlezen en vertellen in het gezin, en wordt verder ontwikkeld in alle groepen. Ook de ontwikkeling van de mondelinge taalvaardigheid verdient blijvende aandacht. Activiteiten die de mondelinge taalvaardigheid verder ontwikkelen zijn tevens voorwaarden voor een goede schriftelijke taalvaardigheid. Het gaat om bijvoorbeeld uitbreiding van de woordenschat, aandacht voor taal en denken, het toepassen van luisterstrategieën en voorlezen en vertellen.

Taalbeschouwing

Beschouwing van taal en taalgebruik geeft leerlingen 'gereedschappen' om over taal te praten en na te denken. Vroeger ging het hierbij om grammatica of om interessante taalverschijnselen. Nu gaat het vooral om inzicht in de verschillende manieren waarop taalgebruik wordt ingezet, zodat een kind dit zelf bewust en doelgericht gaat doen. Naast aandacht voor taal als systeem wordt er ook nagedacht over taalgebruik. Taalbeschouwing staat niet op zich, maar vormt een geïntegreerd onderdeel van het taalonderwijs.

Nederlands als tweede taal

Onderwijs in Nederlands als tweede taal heeft vaak een wat ander karakter dan Nederlands als eerste taal want:

- de beginsituatie van de leerlingen is anders
- de didactiek verschilt
- het aanbod is soms anders gefaseerd
- er ligt meer nadruk op woordenschatuitbreiding

Voor alle leerlingen gelden echter dezelfde doelen en hetzelfde aanbod. Veel autochtone leerlingen die in achterstandssituaties opgroeien, zijn ook gebaat bij didactische inzichten die door ervaring met onderwijs aan allochtone leerlingen scherper zijn geworden. Eén van die inzichten is, dat taal in alle vakken een cruciale rol speelt bij het verwerven van kennis en vaardigheden in die andere vakken.

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

Voor leerlingen met een visuele beperking is de mondelinge taal een zeer belangrijk middel om een relatie op te bouwen met de wereld om hen heen, met zichzelf en met anderen. De mondelinge taalvaardigheid moet de visuele beperking compenseren en helpen bij het vormen van een beeld van de wereld. Naast de andere zintuigen (gehoor en tast) helpt de mondelinge communicatie de leerling om meer grip op de wereld te krijgen.

Tegelijkertijd is het gevaar aanwezig dat de beperking van visuele ervaringen zorgt voor 'niet gevulde' beelden. Dit houdt in dat taalontwikkeling is gebaseerd op de wereld die de ziende presenteert, en niet op de eigen belevingswereld. Dergelijke 'zweeftaal' is te voorkomen door afspraken te maken over het taalonderwijs en leerlingen brede ervaringen te laten opdoen.

Blinde leerlingen maken zich de lees- en schrijfcultuur eigen via braille. De meeste slechtziende leerlingen hebben moeite met het lezen van papier, het zogeheten 'zwartschrift'.

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

Leerlingen met ernstige spraak- en taalmoeilijkheden (ESM) kunnen horen en hebben toegang tot gesproken taal. Maar zij hebben verwerkingsproblemen waardoor ze zelf slecht kunnen spreken.

Slechthorende leerlingen hebben vooral een toegangsprobleem. De gehoorbeperking heeft gevolgen voor de taalontwikkeling, maar ook voor de totale ontwikkeling van de leerlingen. Het onderwijs is gericht op het herstellen en/of het compenseren van de beperkte taalontwikkeling. Naast technische hulpmiddelen om beter te horen is visuele ondersteuning mogelijk door middel van het Nederlands met gebaren (NmG). Voor sommige (zeer) slechthorende leerlingen wordt gekozen voor tweetalig onderwijs: Nederlandse taal en Nederlandse Gebarentaal (NGT). Voor hen zijn de kerndoelen Nederlandse taal en de kerndoelen NGT aan de orde.

Voor dove leerlingen is het taalonderwijs aangepast. Voor het onderwijs in de Nederlandse Gebarentaal zijn aparte doelen opgesteld. Deze taal kan als primaire taal aangeboden worden, waarbij dan het mondelinge taalonderwijs wordt aangepast.

Voor leerlingen met een lichamelijke beperking en voor langdurig zieke leerlingen cluster 3

Motorische beperkingen zijn van invloed op de taalontwikkelingsmogelijkheden van leerlingen. Dit geldt voor zowel lichte als zeer ernstige beperkingen. Het kan zijn dat het schriftelijk taalgebruik individuele aanpassingen, hulpmiddelen en specifieke ondersteuning vraagt.

Leerlingen met taal- en/of spraakproblemen ondervinden vaak belemmeringen bij de communicatie. Het deelnemen aan gesprekken en hebben van sociale contacten is moeilijker. Het vertellen vraagt meer tijd, leerlingen zijn minder goed te verstaan en het spreektempo ligt lager. Leerlingen die niet of nauwelijks kunnen spreken zijn in veel gevallen aangewezen op andere communicatie vormen en hulpmiddelen.

Leerlingen met motorische beperkingen hebben meestal moeite met schrijven. Het leren gebruiken van de computer kan veel tijd vragen. Een toetsaanslag of muissturing kan minutenwerk zijn.

Luisteren, dat wil zeggen concentreren op wat gezegd en op wat verteld wordt, is voor veel van deze leerlingen niet vanzelfsprekend. Het automatiseren van begrippen en de informatieverwerking vraagt meer tijd.

Leerlingen met een neurologische aandoening hebben veel aandacht nodig bij het verwerken van informatie. Het tempo van het leren en de uitvoering van de handelingen neemt over het algemeen meer tijd in beslag.

Voor leerlingen met ernstige gedragsmoeilijkheden of psychiatrische problematiek cluster 4

Leerlingen met ernstige gedrags- of psychiatrische problemen hebben zonder uitzondering grote moeite met taalgebruik en communiceren. Het werken aan communicatieve vaardigheden verdient veel aandacht. Bijvoorbeeld het leren om (op correcte wijze) sociale contacten aan te gaan en te onderhouden, deel te nemen aan gesprekken of samen te werken zonder dat de gedragsproblemen een bepalende rol spelen.

Mondeling taalonderwijs

8. De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.
9. De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren en bij het discussiëren.
10. De leerlingen leren informatie te beoordelen in discussies en in een gesprek dat informatief of opiniërend van karakter is en leren met argumenten te reageren.

Schriftelijk taalonderwijs

11. De leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen.
12. De leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies, zoals: informeren, instrueren, overtuigen of plezier verschaffen.
13. De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het lezen van school- en studieteksten en andere instructieve teksten, bij systematisch geordende bronnen, waaronder digitale.
14. De leerlingen leren informatie en meningen te vergelijken en te beoordelen in verschillende teksten.
15. De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het schrijven van een brief, een verslag, een formulier of een werkstuk. Zij besteden daarbij aandacht aan zinsbouw, correcte spelling, een leesbaar handschrift, bladspiegel, eventueel beeldende elementen en kleur.
16. De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen, gedichten en informatieve teksten.

Taalbeschouwing, waaronder strategieën

17. De leerlingen leren bij de doelen onder 'mondeling taalonderwijs' en 'schriftelijk taalonderwijs' strategieën te herkennen, te verwoorden, te gebruiken en te beoordelen.
18. De leerlingen leren een aantal taalkundige principes en regels. Zij kunnen in een zin het onderwerp, het werkwoordelijk gezegde en delen van dat gezegde onderscheiden. De leerlingen kennen:
 - regels voor het spellen van werkwoorden;
 - regels voor het spellen van andere woorden dan werkwoorden;
 - regels voor het gebruik van leestekens.
19. De leerlingen verwerven een adequate woordenschat en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden. Onder 'woordenschat' vallen ook begrippen die het leerlingen mogelijk maken over taal te denken en te spreken.

Nederlandse Gebarentaal

Voor leerlingen met een auditieve beperking cluster 2

In de Wet op de expertisecentra staan geen uitspraken over de Nederlandse Gebarentaal (NGT). De algemene aspecten en functie in het onderwijs die zijn aangegeven in het hoofdstuk over de Nederlandse taal gelden ook voor de NGT.

NGT als eerste taal

Voor dove leerlingen wordt het taalonderwijs aangepast. De NGT wordt aangeboden als primaire taal. De kerndoelen Nederlandse taal, vooral op het domein mondeling taalonderwijs, worden aangepast aan de mogelijkheden van de leerlingen. Voor het onderwijs in NGT zijn onderstaande doelen opgesteld.

Dove leerlingen hebben geen rechtstreekse toegang tot gesproken taal en daarmee tot de informatie uit de horende wereld. Het dovenonderwijs wordt daarom vaak tweetalig aangeboden, waarbij NGT als eerste taal kan worden gekozen en Nederlands als tweede taal. Op deze manier zijn de ontwikkelingskansen voor deze leerlingen zo optimaal mogelijk. Het leergebied NGT is geen verplichting. Maar als de school besluit NGT in haar onderwijsaanbod op te nemen, dan doet zij er goed aan zich te laten leiden door de kerndoelvoorstellen.

Herstellen en/of compenseren taalontwikkeling

De gehoorbeperking van dove en (ernstig) slechthorende leerlingen heeft invloed op de gesproken taalontwikkeling, maar ook op de totale ontwikkeling van de leerlingen. Het onderwijs is gericht op het herstellen en/of het compenseren van de taalontwikkeling. Hiervoor zijn technische hulpmiddelen in te zetten om de mogelijkheden van het gehoor maximaal te benutten en visuele ondersteuning van het Nederlands met gebaren (NmG). Voor (zeer) slechthorende leerlingen kan worden gekozen voor tweetalig onderwijs: Nederlandse taal en Nederlandse Gebarentaal. Dan zijn de kerndoelen Nederlandse taal en de doelen NGT van toepassing.

De NGT is vooral in het onderwijs voor doven en (ernstig) slechthorenden ingevoerd, soms als (eerste) gebruiks- en instructietaal, soms als extra leergebied. De plaats die NGT inneemt in het onderwijsaanbod is gebaseerd op de keuzen van de school, de aard van de beperking en de mogelijkheden van de leerlingen en de wensen van ouders.

De kerndoelen NGT bieden dovenscholen en andere scholen voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking een gemeenschappelijk kader voor het onderwijsaanbod op dit leergebied.

Manuele vaardigheden

20. De leerlingen leren informatie te verwerven uit gebarentaalaanbod en leren deelnemen in gebarencommunicatie in verschillende gespreksituaties.
21. De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken in de Nederlandse Gebarentaal bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren, het discussiëren en bij het uitdrukken van meningen en gevoelens.

Tekstuele vaardigheden

22. De leerlingen leren dat men kan gebaren en kijken met verschillende doelen (tekstsoorten) en leren verhalen en gebeurtenissen weer te geven in de NGT.
23. De leerlingen leren een presentatie in de NGT te geven, waarbij rekening gehouden wordt met gerichtheid op beoogde toeschouwers, duidelijkheid van informatie en formulering, kwaliteit van structuur en opbouw, en planning en verzorging.

Taalbeschouwing, waaronder strategieën

24. De leerlingen leren bij gebruik van de NGT strategieën herkennen, 'verwoorden', gebruiken en beoordelen.
25. De leerlingen leren welke verschillende vormen van communicatie bestaan tussen dove mensen onderling en tussen dove mensen en horende mensen.
26. De leerlingen leren een adequate gebarenlexicon en strategieën verwerven voor het begrijpen van voor hen onbekende gebaren.
27. De leerlingen leren taalkundige principes en regels van de gebarentaal zoals rolnemen, lokaliseren, basiselementen en de parameters.

Engels

Scholen voor speciaal onderwijs kunnen onderwijs in de Engelse taal opnemen in hun onderwijsaanbod. Door de toenemende internationalisering, groeiende mobiliteit en de uitbreidende mogelijkheden om te communiceren via nieuwe media wordt de beheersing van de Engelse taal steeds belangrijker. Het Europees beleid ondersteunt het opnemen van Engels in het onderwijsaanbod. Bovendien is van belang dat een redelijke beheersing van die taal wordt bereikt wanneer er vroeg met het onderwijs in Engels wordt begonnen.

Eerste basis leggen

Het doel van Engels is om een eerste basis te leggen om te kunnen communiceren met Engelstaligen of anderen die buiten de school Engels spreken. Die eerste aanzet wordt later, in de periode van de basisvorming, verder ontwikkeld. Waar mogelijk wordt het onderwijs in de Engelse taal in samenhang gebracht met andere vakken, zoals bij 'oriëntatie op jezelf en de wereld'. Dit kan bijvoorbeeld gaan om alledaagse onderwerpen zoals de woonomgeving, vrije tijd en hobby's, het lichaam en het weer.

In het onderwijs in de Engelse taal gaat het vooral om mondelinge communicatie en om het lezen van eenvoudige teksten. Bij het schrijven gaat het vooral om een kennismaking met de schrijfwijze van een beperkt aantal vaak voorkomende Engelse woorden. Ook leren leerlingen de schrijfwijze en betekenis van woorden op te zoeken met behulp van het woordenboek.

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

Net als bij Nederlandse taal is er onderscheid tussen brailleleerlingen en zwartschriftlezers, leerlingen die lezen van papier. Voor brailleleerlingen gaat het bij leesteksten om brailleschrift en om het gebruik van een aangepast woordenboek. Bij de Engelse taal ligt het accent op het leren van mondeling taalgebruik.

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking behoort Engels niet tot de kerndoelen. Bij deze groep leerlingen ligt het accent op het Nederlands, waar nodig in combinatie met Nederlandse Gebarentaal.

Kerndoelen Engels

Engels

28. De leerlingen leren informatie te verwerven uit eenvoudige gesproken en geschreven Engelse teksten.
29. De leerlingen leren in het Engels informatie te vragen of geven over eenvoudige onderwerpen en zij ontwikkelen een attitude waarbij ze zich durven uit te drukken in die taal.
30. De leerlingen leren de schrijfwijze van enkele eenvoudige woorden over alledaagse onderwerpen.
31. De leerlingen leren om woordbetekenissen en schrijfwijzen van Engelse woorden op te zoeken met behulp van het woordenboek.

Friese taal

Scholen voor speciaal onderwijs in de provincie Friesland kunnen onderwijs in de Friese taal opnemen in hun onderwijsaanbod.

Net als onderwijs in het Nederlands heeft onderwijs in het Fries een maatschappelijke en een sociale functie. De maatschappelijke functie is gelijk aan die van het Nederlands, namelijk dat taalonderwijs van belang is omdat taal een belangrijke rol speelt bij het leren van inhoud en vaardigheden bij alle leergebieden. Taalonderwijs heeft invloed op het succes dat leerlingen op school hebben en op hun plaats in de maatschappij. In scholen die Fries geven is het onderwijs gekoppeld aan het Nederlands. Tussen beide vakken is er uitwisseling van kennis, bijvoorbeeld bij de uitbreiding van de woordenschat, luister- en leesstrategieën, taalbeschouwing.

Cultuur

Ook heeft het Fries een sociale en culturele functie. Leerlingen raken er mee vertrouwd om zich uit te drukken in de taal van de provincie, de regio, de plaats, de buurt en het gezin. Zo nemen zij deel aan de cultuur van de eigen streek.

Mondeling taalonderwijs

In het aanbod neemt mondeling taalonderwijs een belangrijke plaats in. Het gaat om onderwerpen waarmee de leerlingen vertrouwd zijn en om relatief eenvoudige vaardigheden als beschrijven en ordenen. Enige vaardigheid in het lezen wordt ook nagestreefd. Het gaat daarbij om voor leerlingen interessante teksten waarbij leesplezier van meer gewicht is dan het oefenen van leesbegrip.

Schriftelijk taalonderwijs en taalbeschouwing

Net als in het onderwijs in het Nederlands is het verwerven van luister-, lees- en woordenschatstrategieën van belang. Die zijn voor een deel overdraagbaar uit (of naar) het onderwijs in Nederlandse taal. Voor taalbeschouwing zijn veel geplande of incidentele lessen te vormen, bijvoorbeeld over:

- de positie van het Fries in Nederland en in de eigen provincie
- de verschillen en overeenkomsten tussen Fries en Nederlands in gebruik, vorm en woordenschat

Kerdoelen Fries

Mondeling taalonderwijs

32. De leerlingen ontwikkelen een positieve attitude ten opzichte van het gebruik van Fries door henzelf en anderen.
33. De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken Fries. Het gaat om teksten die informatie geven, plezier verschaffen, meningen of aanwijzingen bevatten over voor hen bekende onderwerpen.
34. De leerlingen leren zich naar inhoud en vorm in het Fries uit te drukken in situaties uit hun dagelijks leven waarin zij informatie vragen of geven over een onderwerp waarmee zij vertrouwd zijn.

Schriftelijk taalonderwijs

35. De leerlingen leren informatie te verwerven uit teksten in het Fries in frequent voorkomende teksttypen (zoals artikelen in jeugdpublicaties, liedjes, verhalen).
36. De leerlingen leren eenvoudige teksten in het Fries te schrijven over alledaagse onderwerpen met het doel met anderen over die onderwerpen te communiceren.

Taalbeschouwing, waaronder strategieën

37. De leerlingen verwerven een woordenschat van frequent gebruikte Friese woorden en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden.

Rekenen en wiskunde

Het reken- en wiskunde onderwijs gaat uit van voor leerlingen betekenisvolle situaties. Zo raken zij geleidelijk vertrouwd met getallen, maten, vormen, structuren en de daarbij passende relaties en bewerkingen. Ze leren wiskundige uitdrukkingen ('wiskundetaal') te gebruiken. Dit zijn onder andere rekenwiskundige en meetkundige zegswijzen, formele en informele notaties, schematische voorstellingen, tabellen, grafieken en opdrachten voor de rekenmachine. Leerlingen krijgen samenhangend inzicht in getallen, maatzicht en ruimtelijk inzicht. Ook krijgen leerlingen parate kennis en kennen ze belangrijke referentiegetallen en -maten, karakteristieke voorbeelden en toepassingen en routine in rekenen, meten en meetkunde. Meetkunde betreft ruimtelijke oriëntatie, het beschrijven van verschijnselen in de werkelijkheid en het redeneren op basis van ruimtelijk voorstellingsvermogen in twee en drie dimensies.

Alledaagse onderwerpen

Voor het wiskunde onderwijs zijn onderwerpen uit het leven van alledag, andere vormingsgebieden en de wiskunde zelf te gebruiken. Hierbij wordt rekening gehouden met wat leerlingen al weten en kunnen, met hun verdere vorming, hun belangstelling en de actualiteit. Op die manier voelen leerlingen zich uitgedaagd en kunnen ze op hun eigen niveau, met plezier en voldoening, zelfstandig en in de groep wiskundige vragen stellen en problemen formuleren en oplossen.

In de reken- en wiskundeles leren leerlingen een probleem wiskundig op te lossen en een oplossing met wiskundige uitdrukkingen aan anderen uit te leggen. Ook leren ze met respect voor ieders denkwijze kritiek te geven en te krijgen. Zij leren een specifiek wiskundige werkwijze te gebruiken om alleen en samen met anderen het denken te ordenen, te onderbouwen en fouten te voorkomen.

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

Door de visuele beperking kunnen de leerlingen een vertraagde en andere ontwikkeling tonen. Dat komt onder meer tot uitdrukking op de gebieden ruimtelijk inzicht en begripsvorming. Veel leerlingen hebben een 'talige' invulling van rekenen en wiskunde.

Kerdoelen
rekenen en wiskunde

Voor leerlingen met auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

Het leren van rekenen en wiskunde is een opbouwend proces waarbij het nadenken over het eigen wiskundig denken en handelen van belang is. Communicatie speelt daarbij een belangrijke rol. Leerlingen met auditieve en/of communicatieve beperkingen hebben moeite om te communiceren over hun wiskundige inzichten en oplossingen. Om het kennis- en inzichtniveau van de leerling te verhogen is aandacht voor communicatie juist van belang.

Voor leerlingen met ernstige spraak- en taalmoeilijkheden en sommige groepen leerlingen met autistische kenmerken is het uiterst moeilijk om de eigen gedachten te verwoorden, ook al hebben zij de beschikking over de gesproken taal. Zij hebben de oplossing voor een probleem bijvoorbeeld wel gevonden, maar kunnen niet uitleggen hoe ze tot de oplossing zijn gekomen. De leerling heeft ondersteuning nodig bij het talige aspect van dit onderwijs.

Bij dove leerlingen wordt ook gebruik gemaakt van gebarentaal. Voor dove leerlingen moet het 'vertellen in eigen woorden' breed worden opgevat: 'woorden' kunnen ook gebaren zijn. Verder hebben dove leerlingen, als zij daarvoor gebruik maken van de gebarentaal, een specifieke manier van tellen. Dit kan tot verwarring leiden met de wijze waarop horenden 'op de vingers tellen'.

Voor leerlingen met een lichamelijke beperking en voor langdurig zieke leerlingen cluster 3

Leerlingen die vanaf jonge leeftijd rolstoelgebonden zijn, kunnen meer moeite hebben met ruimtelijk inzicht. Vooral de meetkunde waarbij oriëntatie in de ruimte een rol speelt, kan hieronder lijden. Leerlingen met epilepsie en langdurig (soma)zieken hebben vaak meer moeite om zich op iets of iemand te concentreren. Epilepsie kan ook gevolgen hebben voor het gehoor en het gezichtsvermogen.

Veel leerlingen hebben moeite met de algemene informatieverwerking. Dat werkt door bij het leren automatiseren van elementaire rekenvaardigheden en rekenprocedures.

Voor leerlingen met ernstige gedragsmoeilijkheden of psychiatrische problematiek cluster 4

Leerlingen met ernstige gedragsmoeilijkheden of psychiatrische problematiek hebben vaak problemen met het verwerken van informatie. Ook komt het veel voor dat ze een verstoorde relatie hebben met andere leerlingen en hun omgeving. Ze hebben moeite met het aanbrengen van structuur in hun denken en in de wereld om zich heen.

Door de sociaal-emotionele problemen van deze leerlingen staan zij minder open voor interactief en communicatief onderwijs. De leerlingen hebben moeite met het luisteren naar elkaar en het accepteren van door anderen gevonden oplossingen.

Wiskundig inzicht en handelen

38. De leerlingen leren wiskundetaal gebruiken.
39. De leerlingen leren praktische en formele reken-wiskundige problemen op te lossen en redeneringen helder weer te geven.
40. De leerlingen leren aanpakken bij het oplossen van reken-wiskunde-problemen te onderbouwen en leren oplossingen te beoordelen.

Getallen en bewerkingen

41. De leerlingen leren structuur en samenhang van aantallen, gehele getallen, kommagetallen, breuken, procenten en verhoudingen op hoofdlijnen te doorzien en er in praktische situaties mee te rekenen.
42. De leerlingen leren de basisbewerkingen met gehele getallen in elk geval tot 100 snel uit het hoofd uitvoeren, waarbij optellen en aftrekken tot 20 en de tafels van buiten gekend zijn.
43. De leerlingen leren schattend tellen en rekenen.
44. De leerlingen leren handig optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en delen.
45. De leerlingen leren schriftelijk optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en delen volgens meer of minder verkorte standaardprocedures.
46. De leerlingen leren de rekenmachine met inzicht te gebruiken.

Meten en meetkunde

47. De leerlingen leren eenvoudige meetkundige problemen op te lossen.
48. De leerlingen leren meten en leren te rekenen met eenheden en maten, zoals bij tijd, geld, lengte, omtrek, oppervlakte, inhoud, gewicht, snelheid en temperatuur.

Oriëntatie op jezelf en de wereld

In dit leergebied oriënteren leerlingen zich op:

- zichzelf, op hoe mensen met elkaar omgaan, hoe ze problemen oplossen en hoe ze zin en betekenis geven aan hun bestaan.
- de natuurlijke omgeving en op verschijnselen die zich daarin voordoen.
- de wereld, dichtbij, veraf, toen en nu en maken daarbij gebruik van cultureel erfgoed.

Ontwikkelingsbehoefte

Belangrijk is dat leerlingen geprikkeld worden tot nieuwsgierigheid. Dat ze op zoek gaan om zichzelf en de wereld te leren kennen en te verkennen. Die ontwikkelingsbehoefte is een aangrijpingspunt voor dit leergebied. Tegelijk stelt de samenleving waarin leerlingen opgroeien haar eisen. Leerlingen vervullen nu en straks taken en rollen, waarop ze via onderwijs worden voorbereid. Het gaat om rollen als consument, als verkeersdeelnemer, als burger in een democratische rechtstaat. Kennis over en inzicht in belangrijke waarden en normen, en weten hoe daarnaar te handelen, zijn voorwaarden voor samenleven. Respect en tolerantie zijn er verschijningsvormen van.

Bij het leren kennen van de wijze waarop mensen hun omgeving inrichten spelen economische, politieke, culturele, technische en sociale aspecten een belangrijke rol. Het gaat daarbij om het verlenen van betekenis aan het bestaan, duurzame ontwikkeling, (voedsel)veiligheid en gezondheid en technische verworvenheden.

Oriënteren op de natuur en de wereld

Bij het oriënteren op de natuur gaat het om jezelf, om dieren en planten en natuurverschijnselen. Bij de oriëntatie op de wereld gaat het om de vorming van een wereldbeeld in ruimte en tijd. Leerlingen ontwikkelen een geografisch wereldbeeld aan de hand van gebieden en met behulp van kaartvaardigheden. Ze ontwikkelen een historisch wereldbeeld. Dat betekent dat ze kennis hebben van historische verschijnselen in delen van de wereld en van chronologie. Leerlingen leren hun wereldbeeld (over henzelf en de wereld), aan de hand van actuele onderwerpen, voortdurend 'bij de tijd' te brengen.

Waar mogelijk wordt de inhoud van lessen over mensen, de natuur en de wereld in samenhang aangeboden. Dit is beter te begrijpen voor leerlingen en zorgt ervoor dat het onderwijsprogramma niet wordt overladen.

Kerdoelen
Oriëntatie op
jezelf en de
wereld

Ook stof uit andere leergebieden wordt betrokken op de 'oriëntatie op jezelf en de wereld'. Dit geeft leerlingen zicht op betekenis en samenhang.

Ten denken valt aan informatie uit de volgende leergebieden:

- Begrijpend lezen: het lezen en maken van teksten.
- Rekenen/wiskunde: het meten en het verwerken van informatie in onder andere tabellen, tijdlijn en grafieken.
- Kunstzinnige oriëntatie: het gebruik van beelden en beeldend materiaal.

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

Voor deze groep leerlingen is het verkennen van de omgeving bij uitstek een activiteit waarbij zij al hun zintuigen naast het eventueel aanwezige gezichtsvermogen leren gebruiken. Het gaat erom dat zij met de eigen ervaringsmogelijkheden hun wereld leren verruimen en invulling leren geven aan begrippen.

De beperking in de visuele waarneming stelt duidelijke grenzen aan het domein natuur en techniek. Voor een deel is dat te compenseren door gebruik te maken van:

- het gehoor: de geluidsbronnen in de natuur, naast de talige informatie.
- de tast: het tastend waarnemen van eigenschappen en kenmerken bij mensen, dieren, planten, voorwerpen/producten.
- de reuk: het ruikend waarnemen van eigenschappen en kenmerken bij mensen, dieren, planten.
- de smaak: het proeven van (natuur)producten.

Binnen het domein tijd oriënteren de leerlingen zich op het verleden in relatie tot het heden. Bij historische kennis en inzicht gaat het om beeldvorming die in overeenstemming is met de historische werkelijkheid. In het begin is er nog geen samenhang in de stof, later wordt deze geleidelijk aan completer en complexer.

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

De leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking hebben in meer of mindere mate moeite om informatie te krijgen door het gebruik van de Nederlandse taal. Een speciale aanpak is nodig omdat het aanbod aan kennisgebieden en onderwerpen en de daarmee samenhangende begrippen erg breed is. Het is van belang om de lesstof van de vier domeinen af te stemmen op de ontwikkeling van de woordenschat.

Kerdoelen
Oriëntatie op
jezelf en de
wereld

Voor leerlingen met een lichamelijke beperking en voor langdurig zieke leerlingen cluster 3

Bij oriëntatie op mens en samenleving is het van belang dat de leerlingen leren omgaan met hun handicapspecifieke beperkingen en leren wat de betekenis is van het hebben van een beperking voor de samenleving. Deze groep leerlingen hebben veelvuldig contact met zorg en hulpverlening en met de specifieke voorzieningen die voor hen van toepassing zijn.

Binnen het domein natuur en techniek zal de aandacht ook gericht worden op de hulpmiddelen, apparatuur en handicapspecifieke aanpassingen waarmee de leerlingen zelf dagelijks omgaan.

Mens en samenleving

49. De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.

50. De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.

51. De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en hun rol als burger.

52. De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

53. De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen van mensen.

54. De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu.

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

55. De leerlingen leren gebruik maken van organisaties en personen die belangrijk zijn voor de dovengemeenschap en het culturele erfgoed van doven en leren zich oriënteren op de bijdrage die zij op verschillende gebieden kunnen leveren aan de dovengemeenschap.

Natuur en techniek

56. De leerlingen leren in de eigen omgeving veel voorkomende planten en dieren onderscheiden en benoemen en leren hoe ze functioneren in hun leefomgeving.
57. De leerlingen leren over de bouw van planten, dieren en mensen en over de vorm en functie van hun onderdelen.
58. De leerlingen leren onderzoek doen aan materialen en natuurkundige verschijnselen, zoals licht, geluid, elektriciteit, kracht, magnetisme en temperatuur.
59. De leerlingen leren hoe je weer en klimaat kunt beschrijven met behulp van temperatuur, neerslag en wind.
60. De leerlingen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik.
61. De leerlingen leren oplossingen voor technische problemen te ontwerpen, deze uit te voeren en te evalueren.
62. De leerlingen leren dat de positie van de aarde ten opzichte van de zon leidt tot natuurverschijnselen, zoals seizoenen en dag-/nachtritme.

Ruimte

63. De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgevingen elders, in binnen- en buitenland, vanuit de perspectieven landschap, wonen, werken, bestuur, verkeer, recreatie, welvaart, cultuur en levensbeschouwing. In ieder geval wordt daarbij aandacht besteed aan twee lidstaten van de Europese Unie en twee landen die in 2004 lid worden/werden, de Verenigde Staten en een land in Azië, Afrika en Zuid-Amerika.
64. Leerlingen leren over de maatregelen die in Nederland genomen worden/werden om bewoning van door water bedreigde gebieden mogelijk te maken.
65. De leerlingen leren over de mondiale ruimtelijke spreiding van bevolkingsconcentraties en godsdiensten, van klimaten, energiebronnen en van natuurlandschappen zoals vulkanen, woestijnen, tropische regenwouden, hooggebergten en rivieren.
66. De leerlingen leren omgaan met kaart en atlas, beheersen de basistopografie van Nederland, Europa en de rest van de wereld en ontwikkelen een eigentijds geografisch wereldbeeld.

Tijd

67. De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen, zoals aanwezig in ons cultureel erfgoed, en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
68. De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken: jagers en boeren; Grieken en Romeinen; monniken en ridders; steden en staten; ontdekkers en hervormers; regenten en vorsten; pruiken en revoluties; burgers en stoommachines; wereldoorlogen en Holocaust; televisie en computer. De vensters van de canon van Nederland dienen als inspiratiebron voor de behandeling van de tijdvakken.
69. De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die met voorbeelden verbinden aan de wereldgeschiedenis.

Kunstzinnige oriëntatie

Kunstzinnige oriëntatie is bedoeld om leerlingen kennis te laten maken met kunstzinnige en culturele aspecten in hun leefwereld. Het gaat om een kennismaking met dié aspecten van cultureel erfgoed waarmee mensen in de loop van de tijd vorm en betekenis hebben gegeven aan hun bestaan. Ook het verwerven van enige kennis van de hedendaagse kunstzinnige en culturele diversiteit hoort daar bij. Dit gebeurt op en buiten school. Leerlingen leren zich open te stellen: ze kijken naar schilderijen en beelden, ze luisteren naar muziek, ze genieten van taal en beweging. Daarnaast leren leerlingen uitingen in hun leefomgeving te waarderen en zichzelf te uiten door onder andere:

- het onderzoeken van de beeldende mogelijkheden van diverse materialen, aan de hand van de aspecten kleur, vorm, ruimte, textuur en compositie.
- het maken van tekeningen en ruimtelijke werkstukken.
- het leren van liedjes en het gebruiken van ritme-instrumenten als ondersteuning bij het zingen.
- spelen en bewegen.

Samenhang andere leergebieden

Waar mogelijk worden onderwerpen gebruikt die samenhangen met die uit andere leergebieden. Het onderwijs wordt daardoor meer samenhangend en betekenisvoller voor leerlingen. Maar voorop staat de bijdrage van kunstzinnige oriëntatie aan de ontwikkeling van leerlingen.

In dit leergebied komen de volgende domeinen aan de orde:

- Teken en handvaardigheid
- Muziek
- Spel en beweging

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

Kunstzinnige oriëntatie maakt duidelijk dat leerlingen met een visuele beperking vaak nog maar een kleine wereld hebben. Het leergebied heeft een dubbele functie. Enerzijds kennis maken met de werkelijkheid en anderzijds kennis maken met de kunstzinnige uiting ervan.

Kunstzinnige oriëntatie biedt de leerlingen ook de mogelijkheden zichzelf op meer manieren te kunnen uiten en te leren genieten van uitingen van anderen.

Kerdoelen
Kunstzinnige
oriëntatie

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

Kunstzinnige oriëntatie is bij uitstek een geschikt leergebied om de fantasie van de leerlingen te stimuleren. Bovendien biedt het leerlingen een goede mogelijkheid om zich creatief te leren uiten. Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking zijn het opdoen van ervaringen door te handelen, dingen mee te maken, en bewust gebruik te maken van de zintuiglijke waarneming noodzakelijke leervoorwaarden. Het is voor hen goed om een grote verscheidenheid aan ervaringen te hebben, zowel met mensen als met objecten.

Bij een aantal leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking is sprake van beperkte (fijn) motorische vaardigheden. Het leren omgaan met verschillende materialen is een waardevolle ervaring, ook om de sensomotorische ontwikkeling te stimuleren.

Voor dove leerlingen is het belangrijk dat zij kennis maken met de verworvenheden en mogelijkheden van kunst en cultuur voor en door doven.

Voor leerlingen met een lichamelijke beperking en voor langdurig zieke leerlingen cluster 3

Kunstzinnige oriëntatie is van toepassing voor zover de specifieke motorische en/of cognitieve beperkingen van de leerlingen dit toelaten. Leerlingen hebben vaak te maken met verminderde handfunctie, oog-handcoördinatie, grove en fijn motorische mogelijkheden en aandachts- en concentratieproblemen. Technologie kan worden ingezet als hulpmiddel.

Voor leerlingen met ernstige gedragsmoeilijkheden of psychiatrische problematiek cluster 4

Kunstzinnige oriëntatie maakt het mogelijk dat leerlingen met ernstige gedragsmoeilijkheden of psychiatrische problematiek hun gevoelens (gekanaliseerd) kunnen uiten door middel van creativiteit en verbeelding. Daar raakt het leergebied ook een van haar grenzen: Leerlingen met een Autisme Spectrum Stoornis hebben bijvoorbeeld beperkte verbeeldende vermogens. Spel en beweging zal voor hen een zware opgave zijn.

Tekenen en handvaardigheid

Bij het onderwijs in tekenen en handvaardigheid maken leerlingen kennis met verschillende mogelijkheden om zich in beelden uit te drukken. Daarnaast leren ze beeldende uitingen van anderen begrijpen en leren ze genieten van beeldende producten.

Eigen beleving en cultureel erfgoed

Dat betekent dat leerlingen hun ideeën, gevoelens, waarnemingen en ervaringen op persoonlijke wijze leren vormgeven in beeldende werkstukken. Dit gebeurt meestal aan de hand van een concreet onderwerp. Vanuit hun eigen beleving en fantasie maken ze zich een voorstelling van het onderwerp en al werkend ontwikkelen ze vaardigheden om die voorstelling zichtbaar te maken in een tekening of een werkstuk. Ze leren dit door gericht waarnemen en door te reageren op beeldende producten uit de gebouwde omgeving, interieurs, mode en kleding, gebruiksvoorwerpen, beeldende kunst en elementen uit de hedendaagse beeldcultuur. Dit houdt ook in dat leerlingen leren respect te hebben voor de verschillende manieren waarop mensen zich in beelden uitdrukken. Verder biedt het onderwijs leerlingen een eerste oriëntatie op hun culturele erfgoed.

Het zelf maken van beeldende werkstukken en het bekijken van beeldende producten uit de omgeving beïnvloeden elkaar. Qua inhoud en werkwijze heeft handenarbeid een relatie met techniek. Bij het vormgeven van beeldende producten kunnen technische inzichten worden toegepast.

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

Het werken met materialen en gereedschappen geeft de leerling mogelijkheden voor conceptvorming, breidt betekenissen uit en verhoogt de onderzoekende houding.

Het leren gebruiken van verschillende texturen en kleuren is belangrijk voor deze leerlingen. De nadruk zal meer liggen op het werken met vormen die tastbaar en/of contrastrijk zijn.

Voor leerlingen met een lichamelijke beperking en voor langdurig zieke leerlingen cluster 3

Voor sommige leerlingen kan technologie een hulpmiddel zijn om het doelgericht gebruiken van beeldende aspecten te versterken.

Vormgeven

70. De leerlingen leren ideeën, ervaringen en gevoelens uitdrukken in een beeldend werkstuk en daar over te communiceren.

71. De leerlingen leren beeldende aspecten zoals kleur, vorm, ruimte, structuur van het materiaal en compositie doelgericht gebruiken in een werkstuk.

72. De leerlingen leren de mogelijkheden van materialen onderzoeken en toepassen in hun eigen werk. Daarbij gebruiken ze de benodigde gereedschappen op een veilige manier.

Beschouwen

. De leerlingen leren hun eigen werk met dat van anderen te vergelijken.

74. De leerlingen leren dat mensen door middel van beeldende producten (reclame, media, kleding, kunst) iets kunnen meedelen en overbrengen.

Muziek

Leerlingen groeien op in een maatschappij waarin veel muziek klinkt: muziek uit hun eigen jeugdcultuur, muziek uit niet-westerse culturen, oude en hedendaagse muziek, ontspanningsmuziek. Muziek doet daarbij iets met leerlingen. Ze komen in een bepaalde sfeer, ze bewegen erbij en genieten ervan.

Leerlingen doen ook iets met muziek. Ze zingen enthousiast hun liedjes en spelen op instrumenten. Ze kiezen hun eigen muziek uit om naar te luisteren en ze praten met elkaar over muziek, hun idolen en favoriete groepen. Muziek is er op gericht dat de leerlingen hun aanwezige muzikale mogelijkheden ontdekken en verder ontwikkelen. Ze doen kennis, inzicht en vaardigheden op zodat ze kunnen deelnemen aan de muziekcultuur in Nederland.

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

Voor leerlingen met een visuele beperking biedt het muziekonderwijs speciale mogelijkheden om muziek te

leren ervaren als toegankelijk middel om zichzelf te uiten. Daarbij wordt voor deze leerlingen het accent gelegd op gehoortraining en motoriek. Het doelgerichte gebruik van de stimulerende, activerende en ordenende aspecten die in de muzikale vorming een rol spelen, levert een bijdrage aan de totale ontwikkeling van de leerlingen met een meervoudig visuele beperking en/of stoornis.

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

Ook dove leerlingen groeien op in de maatschappij met veel muziek. De school kan hen helpen bij het kiezen van hun eigen muziek (om naar te luisteren en naar te kijken) zodat ze kunnen communiceren over muziek, hun idolen en favoriete groepen. Het muziekonderwijs houdt rekening met grote individuele verschillen tussen de mogelijkheden van de leerlingen en hun beleving van de muziek.

Het muziekonderwijs aan dove leerlingen richt zich er onder andere op dat de leerlingen de mogelijkheden van hun gehoor en hun muzikale mogelijkheden ontdekken en verder ontwikkelen. De te verwerven kennis, inzicht en vaardigheden zijn gericht op het deelnemen in de maatschappij, de (jeugd) cultuur en indien mogelijk in de muziekcultuur in Nederland.

Muziek maken

75. De leerlingen leren liederen alleen en in groepsverband zingen.

76. De leerlingen leren eenvoudige muziek spelen op schoolinstrumenten, met en zonder hulp van notatie.

77. De leerlingen leren een muziekstukje bedenken en uitvoeren op basis van een gegeven melodie, ritme of voorzin, verhaal, sfeer of stemming.

Muziek beluisteren

78. De leerlingen verwerven enige kennis en waardering voor muzikaal erfgoed uit heden en verleden.

79. De leerlingen leren zelfgemaakte muziek en muziek gemaakt door anderen vergelijken en er een waardering over uitspreken. Ze leren muziekinstrumenten herkennen en benoemen.

Spel en beweging

Bij 'spel' leren leerlingen hun stem, taal, houding, beweging en mimiek kennen en toepassen om zich uit te drukken en te communiceren. In spel verbeelden ze gevoelens, ideeën, gebeurtenissen en personages, en

verwerven ze vaardigheden als speler van rollen. Ze leren daarbij na te denken over hun eigen spel en dat van anderen.

Onder 'beweging' vallen activiteiten waarbij leerlingen zich kunnen uitdrukken over ervaringen, belevingen, ideeën, gevoelens, situaties en gebeurtenissen. Ze maken kennis met de betekenis en de beleving van beweging in hun eigen cultuur en enkele andere culturen. Vaak gaat het daarbij om dans. Alleen, of samen met anderen gebruiken leerlingen de elementen tijd, kracht en ruimte om hun bewegingen inhoud, uitdrukingskracht en een context te geven. Daarnaast maken ze gebruik van muziek, hulpmiddelen en attributen die de uitdrukingskracht van hun bewegingen kunnen ondersteunen en versterken.

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

Voor leerlingen met een visuele beperking zijn uitingsvormen zoals stem en taal belangrijk. Bij spel en beweging is het veilig leren omgaan in de ruimte van belang. Door de visuele beperking is het belangrijk om extra aandacht te geven aan de wijze van presenteren.

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

Voor dove leerlingen omvat spel en beweging ook het gebarentheater. Op deze manier kunnen leerlingen zich creatief uiten in beweging en gebaren en kennismaken met deze in de dovencultuur ontwikkelde kunstuiting.

Voor leerlingen met een lichamelijke beperking en voor langdurig zieke leerlingen cluster 3

Voor deze groep leerlingen is het bij spel en beweging van belang om rekening te houden met de beperkte mobiliteit van veel leerlingen en het feit dat sommige leerlingen door hun beperking sterk in zichzelf gekeerd zijn.

Vaardigheden

80. De leerlingen leren een gegeven situatie in een gedramatiseerde vorm uitvoeren.

81. De leerlingen leren speellieder en dansen uitvoeren en ervaringen, gevoelens, situaties en gebeurtenissen met elkaar in beweging en dans weergeven.

Beschouwen

82. De leerlingen leren verschillen en overeenkomsten aangeven tussen het eigen spel en dat van anderen. Ze leggen daarbij relaties tussen spel en de dagelijkse werkelijkheid.

Bewegingsonderwijs

Een belangrijke doelstelling van dit leergebied is een actieve leefstijl te ontwikkelen en behouden. Om dat doel te bereiken leren leerlingen deelnemen aan een breed scala van bewegingsactiviteiten. Naast motorische aspecten leren ze ook sociale vaardigheden. Leerlingen krijgen de belangrijkste bewegings- en spelvormen. Het gaat daarbij om balanceren, springen, klimmen, schommelen, duikelen, hardlopen en bewegen op muziek. En om spelvormen als tikspelen en doelspelen, of spelactiviteiten zoals mikken, jongleren en stoeispelen. Vanuit dit aanbod kunnen leerlingen zich oriënteren op de buitenschoolse bewegings- en sportcultuur en de meer seizoengebonden bewegingsactiviteiten.

Regels en rollen

De meeste bewegings- en sportactiviteiten worden gezamenlijk ondernomen en dus is het nodig om te leren afspreken wat de regels zijn, hoe die na te leven en wie welke rol speelt. Verder hoort daarbij elkaar helpen, op veiligheid letten, elkaars mogelijkheden respecteren en eigen mogelijkheden verkennen.

Aan bewegen valt plezier te beleven. Dat plezier is van groot belang voor een blijvende deelname aan bewegingsactiviteiten.

Voor leerlingen met een visuele beperking cluster 1

De motorische ontwikkeling bij deze leerlingen is vaak achter bij die van leeftijdsgenoten die een volledig gezichtsvermogen hebben. Beweging in de ruimte maakt deze leerlingen vaak onzeker en angstig. Zij ondersteunen hun bewegen met de andere zintuigen en met aangepaste middelen.

Voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking cluster 2

Bij leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking kan sprake zijn van een afwijkende motorische ontwikkeling. Hiervoor zijn verschillende oorzaken. Er kan een achterstand zijn omdat deze leerlingen minder ervaring hebben met bewegen en spelen. Ook komen stoornissen in de coördinatie en de planning van bewegingen voor. Door de stoornis van het gehoor hebben dove en slechthorende leerlingen vaak problemen met hun evenwicht. Dit is van invloed op veel bewegingsactiviteiten.

Balanceren is lastig. Ook kan het afzetten en landen bij sprongen tijdens allerlei activiteiten een probleem zijn. Spelactiviteiten met andere leer-

Kerdoelen spel en beweging

lingen zijn moeilijk, door problemen in de onderlinge communicatie. Spelactiviteiten moeten overzichtelijk zijn, zodat de leerlingen de posities van andere leerlingen snel kunnen zien. Leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking kunnen onzeker zijn bij het deelnemen aan bewegingsactiviteiten. De meeste scholen voor leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking geven om deze reden motorische remedial teaching (MRT).

Voor leerlingen met een lichamelijke beperking en voor langdurig zieke leerlingen cluster 3

Niet alle leerlingen uit deze doelgroep bewegen graag. Voor een deel van de leerlingen is het niet vanzelfsprekend dat zij deel kunnen nemen aan alle bewegingsactiviteiten. De aard van de beperking maakt bepaalde activiteiten (vrijwel) onmogelijk. Voor sommigen is het moeilijk te accepteren dat ze minder goed bewegen. De leerlingen krijgen door aanpassingen van regels en arrangementen zoveel mogelijk bewegend een actieve rol in de activiteiten.

Voor leerlingen met ernstige gedragsmoeilijkheden of psychiatrische problematiek cluster 4

Bij leerlingen met ernstige gedragsmoeilijkheden of psychiatrische problematiek vraagt het veel tijd om hen beter te leren bewegen. Regels en afspraken vereisen veel herhaling. Het omkleden en douchen kost veel tijd. En elkaar aanraken is vaak problematisch. Ook het omgaan met winnen en verliezen zijn gevoelige onderwerpen. Een goede organisatie en structuur van de lessen is belangrijk.

Veel van de leergebiedoverstijgende doelen komen tijdens de lessen bewegingsonderwijs nadrukkelijk naar voren. Veel leerlingen hebben een minder positief lichaamsidee. Het is voor deze leerlingen belangrijk om het zelfvertrouwen te vergroten en het zelfbeeld realistischer te maken.

Bewegingsonderwijs

83. De leerlingen leren deelnemen aan verschillende bewegingsactiviteiten zoals balanceren, klimmen, zwaaien, springen, hardlopen.
84. De leerlingen leren deelnemen aan verschillende spelactiviteiten zoals: mikken, jongleren, doelspelen, tikspelen, stoeispelen.
85. De leerlingen leren deelnemen aan verschillende vormen van bewegen op muziek.
86. De leerlingen leren deelnemen aan verschillende zwemactiviteiten: drijven, watertrappen, in en onder water verplaatsen, in het water springen en duiken.
87. De leerlingen leren met elkaar de bewegingssituaties reguleren.

